

FÂTİH (AVNÎ) DÎVÂNINDA İNSANA BİR AYNA TUTMAK TO POINT OUT OF HUMANITY IN FATİH'S (AVNİ) DIVAN

Yıldız KOCASAVAŞ*

Öz

Bu çalışmada, fütühatla geçen kısa sayılabilecek ömrüne bir Dîvân şairliği de sıkıştırmış olan Fâtih Sultan Mehmed'in, Dîvân'ında insana bakışına ilişkin bulguların değerlendirilmesi, bir ayna tutulması yoluna gidilecektir. Yapılan taramada şairimizin beyitlerinde, toplumda yer alan bazı şahsiyetlerin yanı sıra dinî, tasavvufî, menkıbevî bazı kimseler ile Klâsik Türk Edebiyatını etkilemiş bazı şahıslara ve onların eserlerine (Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Hamza kıssası, Leylâ ile Mecnûn, Cemşid ve Cem, Keykâvus, İskender, Nemrud, Nizâmî, Selmân, Şeyh Sadî'nin Gülistân'ı, âşık, sevgili, rakîb, sâkî, dost, düşman, Müselmân, tasavvuf yolu ve yolcuları, Hristiyan güzeli, kul, ağyâr (yabancılar), âteş-perest, halk, râvîler (hikâye anlatıcılar), sûfî, rind, zâhid, ehl-i dil, tekke şeyhi, tarikate intisab eden sâlik, yaşlı meyhaneci (tasavvufî makam), zaman ve zamane insanları, meyhane meclisi, babayiğit insan, Galata'yı tanyan kişi, Galata'daki Frenk şiveli Hristiyan güzeli, Hristiyan dilberî görenler, Hita ülkesi Türküne benzeyen sevgili vb.) yer verdiği görülmektedir. Şairimizin döneminin önemli simalarından Karaman Beyi de Dîvân'da yer bulmuştur.

Fâtih'in şiirlerinde hem tasavvufî hem de dünyevî unsurların bir arada olması, onun var oluşu bir bütün olarak gördüğüne bir işarettir. Yaşamı boyunca yaptıklarıyla, Fâtih'in "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhret için çalış." hadisine bir örnek teşkil ettiği aşıkardır.

Anahtar Kelimeler: Fâtih, Avnî, Dîvân, Şiir, İnsana Bakış, Kendini Gerçekleştirme.

Abstract

In this examination, we will investigate the perspective of Sultan Mehmed "The Conqueror", and we will try to find some findings about humanity, in his works. We will learn how he glanced at people. In this scanning, we saw that we can see a lot of famous authors, poets, historical and symbolic figures in his works. (Muhammed The Prophet, Jesus Christ, Moses The Prophet, Parables of Hamza, Leyla and Mecnun, Cemşid and Cem, Keykavus, Alexander The Great, Nemrud, Nizami, Selman, Sadi The Sheikh, Amorous, Beloved, Opponent, Saki, Friend, Foe, Muslim, Mystics, Christian Beauty, Servant, Foreigner, Fire Worshipers, Local People, Tale-tellers, Sufis, Rind, Zahid, Sheikhs of different sects, Old inkeepers, Brave men, The Person who knows Galata, Christian Beautiful girl in Galata, Ruler of Karaman...). Karaman Bey, one of the important figures of the reign of our ruler, found in Dîvân.

The combination of both mysticism and worldly elements in the poems of Fâtih's is a sign that he sees existence as a whole. It is evident that he made an example of the hadith that he had done throughout his life by saying, "Work for the world as if you would never die".

Keywords: Conqueror, Avnî, Divan, Glance at People, Self-actualizing.

GİRİŞ

Bu çalışmada, fütühatla geçen kısa sayılabilecek bir ömre Avnî mahlasıyla bir Dîvân şairliği de sıkıştırmış olan kudretli hükümdar Fâtih'in Dîvân'ında insana bakışına ilişkin bulguların değerlendirilmesi yoluna gidilecektir. Bunun için de *Fâtih Dîvânı ve Şerhi Dîvân of Sultan Mehmed II with Commentary*, Haz. Muhammet Nur Doğan, İngilizce Çev. Michael D. Sheridan, İstanbul, 2014 başlıklı çalışma baştan sona taranarak elde edilen örneklerin değerlendirilmesi suretiyle konuya ilişkin bazı bilgilere ulaşılabileceği düşünülmüştür. Tarama sonucu elde edilen örnek beyitlerin günümüz Türkçesine çeviri ve açıklamalarında yine bu değerli eserden faydalanılmıştır.

Fâtih Sultan Mehmed'in insana bakışını değerlendirebilmek için öncelikle kendisinin nasıl bir mizaca sahip olduğuna bakmak gerekir. İnalçık'a göre "Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'un hemen fethinden sonra bir Batı kaynağının kaydettiği üzere her işte son derece atılğan, Makedonyalı İskender gibi şan ve şeref kazanmak isteyen, zeki, sert mizaçlı, zevk ve safaya sırtını çevirmiş bir hükümdardı... Çağdaş Arap kaynaklarına göre 'ulemaya karşı yakınlık göstermek, onlarla görüşmeye önem vermek ve onlardan yanına gelenleri tâzimle karşılamak gibi meziyetlerle beraber babasının Frenkleri defetmek yolundaki gayretlerine devam etti; fakat zevk ve safa hususunda ondan geri kaldı.' Kısaca Fâtih, tarihte, imparatorluk kurucularının vasiyâtını taşır, dünya hâkimiyetini amaç edinmiş kudretli bir asker ve geniş görüşlü bir kültür adamıdır. Fâtih'in bütün hareketlerine, amansız önlemlerinde olduğu kadar ilmi ve sanatı himâye ve teşviklerinde şu esas fikir hâkimdir: Devletini her bakımdan dünyanın en üstün ve kudretli imparatorluğu hâline getirmek."¹ "Asıl fetih gönüllerdedir" diyen Fehametî'nin Başar'a göre "Fatih'in,

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Halil İnalçık (2003). Mehmed II. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 405.

Balkanlarda gerçekleştirdiği fetihler çoğu kez kılıçla değil hoşgörü üzerine, kendiliğinden gerçekleşmiştir. Fethettikleri coğrafya ile birlikte insanların gönüllerini de fethetmişler ve insanları bir arada yaşatmışlardır. Fâtihtir Sultan Mehmed'in dönemi adalet ve hoşgörünün doruk noktasına çıktığı bir dönemdir. Birlikte yaşama kültürü en geniş anlamı ile (kendini) göstermiştir. İstanbul'u fethettikten sonra azınlıklara karşı hoşgörü tutumu devam etmiş(tir). Balkanlarda hoşgörülü yönetim anlayışı sonucu bu coğrafyanın fethedildiğini biliyoruz."²

Şâirin beyitlerinde, toplumda yer alan bazı şahsiyetlerin yanı sıra dinî, tasavvufî, menkıbevî bazı şahsiyetler ile Klâsik Türk Edebiyatına konu olmuş bazı şahsiyetler ve eserlerine (Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Hamza kıssası, Leylâ ile Mecnûn, Cem ve Cemşid, Keykâvus, İskender, Nemrud, Nizâmî, Selmân, Şeyh Sadî'nin Gülistân'ı, âşık, sevgili, rakîb, sâkî, dost, düşman, Müselmân, tasavvuf yolu ve yolcuları, Hristiyan güzeli, kul, ağyâr (yabancılar), halk, râviler (hikâye anlatıcılar), âteş-perest, sûfi, rind, zâhid, ehl-i dil, tekke şeyhi, tarikate intisab eden sâlik, yaşlı meyhaneci (tasavvufî makam), zaman ve zamane insanları, meyhaneciler, babayiğit insan, Galata'yı tanıyan kişi, Galata'daki Frenk şiveli Hristiyan güzeli, Hristiyan güzeli görenler, Hıta ülkesi Türk'üne benzeyen sevgili vb.) yer verdiği görülmektedir. Şâirimizin döneminin simalarından Karaman Beyi'nin de Dîvân'da yer aldığı görülmüştür. Eserde yer alan konu ve şahsiyetler bize, eserin esasen Klâsik Türk Edebiyatında diğer dîvânlarla pek çok bakımdan benzerlik taşıdığını göstermektedir. Bununla birlikte, eserde yer alan şahsiyetlerin çeşitliliği ve dikkate değer sunumu, hükümdar şairler arasında yer bulan şairin yüksek kültürünü, aldığı eğitim ile yeteneği sayesinde şiir sahasında da varlığını ortaya koyma başarısının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Yüce hükümdarın insana bakışı nasıldır? Dîvân'ında yer alan bazı ipuçları değerlendirilecek olursa;

I. Fâtihtir, İmparatorluğun kuruluş ve gelişmesinde katkısı olacağını düşündüğü herkesi mücadelesine dâhil ederek katılımını sağlamıştır:

Fâtihtir Sultan Mehmed, İmparatorluğun kuruluş ve gelişmesinde askerî, siyasi, ekonomik, kültürel vs. hangi sahada olursa olsun katkısı olacağını düşündüğü herkesi mücadelesine dahil ederek katılımını sağlamıştır. "Fâtihtir garp kültürünü ve Hristiyan dinini de anlamağa çalışmıştır... Venedik'e karşı harp ilânından sonra, Floransalılar ile çok samimî münasebetler kurdu. 1463 Bosna seferinden dönüşünde, Galata'da Floransalılara şenlik yaptırtmış ve onlardan zengin bir tacirin evine inerek yemek yemiş, eğlenmiş idi. Fâtihtir'in yanında bulunun hümanistlerden Angelo Vadio, G. Stefano Emiliano adları malumdur."³ Nitekim, Dîvân'ında yer alan Frenk şiveli Hristiyan güzeli Firengistan da denilen Kalâtâ (Galata)'da yaşamakta, beyitlerde tersâ, Firengî şiveli Firengî kâfir, Firengî şiveli 'İsâ, 'İsâ, kâfir, Kalâtâ şâhi, vb. sözleriyle tanımlanmaktadır: Bağlamaz firdevse gönlünü Kalâtâyı gören / Servi anmaz anda ol sero-i dil-ârâyı gören (Dîvân, 61/1) "(İçinde dolaşan huri gibi güzellerle) Galata'yı tanıyan kişi, Firdevs cennetine gönül bağlamaz... Hele, orada o gönül süsleyen servi (boylu sevgili)yi gören insan, artık bir daha (cennette biten) servi ağacının adını bile anmaz."

Bir Firengî şiveli 'İsâyî gördüm anda kim / Lebleri dirisidir dir idi 'İsâyı gören (Dîvân, 61/2) "Orada (Galata'da) Frenk şiveli bir Hristiyan (güzeline) rastladım ki; (kıyamette) Hz. İsa'yı görecektir olanlar, İsa Peygamber'in ancak bu sevgilinin dudakları ile (yeniden) hayat bulmuş bir insan olabileceğini düşünmek zorunda kalırlar."

'Akl ü fehmin dîn ü imânın nice zabt eylesün / Kâfir olur hey müselmânlar o tersâyı gören (Dîvân, 61/3) "Hey Müslümanlar! O Hristiyan dilberini (bu güzellik içerisinde) görenler akıllarını, şuurlarını, din ve imanlarını nasıl korusunlar? Onu gören insanın (neredeyse) kâfir olacağı geliyor!"

Keşeri anmaz ol içdüğü mey-i nâbi için / Mescide varmaz o varduğı kilisâyı gören (Dîvân, 61/4) "(O Hristiyan güzelinin) içtiği saf şarabı içenler, Keşer şarabını artık hatırlarına bile getirmezler; onun gittiği kiliseyi görenler, bir daha mescide ayaklarını basmazlar."

Bir Firengî kâfir olduğun bilürdi 'Avniyâ /Belün ü boynunda zünnâr ü çelîpâyı gören (Dîvân, 61/5) "Ey Avnî; beline kuşandığın zünnarı ve boynuna astığın haçı görenler, senin de bir Frenk kâfiri olduğuna zannederdi."

(Doğan'a göre, "Baştan sona kadar Hristiyanlık ile ilgili unsurları kullanan bu yek-ahenk gazeli ilk bakışta İslâmî inanç sistemine aykırı gibi gelecek hususlarla doludur. Gazelin ilk dört beytinde, bahsi geçen bir Hristiyan güzeli vesilesi ile âdeta Hristiyan değerlerini İslâmî değerlerden üstün tutuyormuş gibi bir söylem içerisine giren Avnî, bu son beyitte hatta kendisini, (boynunda haç ve belinde Hristiyanlık alâmeti olan zünnar ile) neredeyse bir Hristiyan gibi gösterecek ifadeler kullanmaktadır. Ancak, çok kuvvetli bir tasavvuf ve tekke kültürünün etkisinde şiir söylediği anlaşılan Avnî'nin bu gazelde de tasavvufun klasik şiirimize kazandırdığı mecazları yoğun bir şekilde kullandığını söylemek gerekmektedir⁴.

Sakaoğlu, "Fâtihtir'in inançlı bir Müslüman olmasına karşın evrensel kültüre ilgi duyduğu, bütün dinlere eşit mesafede durmaya özen gösterdiği, daha Manisa Sarayındaki şehzadelikinde Grek ve Latin kültürleriyle tanıştığının

² Fehamettin Başar (2014). Fâtihtir'in Ahidnamesi: İnsan Hakları Savunmasına Tarihten Anlamlı Örnek. Artı 90'dan akt. www. Akademik Perspektif, 6 Mayıs 2014.

³ Halil İnalıcık (1993). Mehmed II. İslâm Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul: MEB Devlet Kitapları, s. 535.

⁴ Fâtihtir Dîvânı ve Şerhi Dîvân of Sultan Mehmed II with Commentary (2014). Haz. Muhammet Nur DOĞAN, İngilizce Çev. Michael D. SHERİDAN) İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, s. 448.

bilindiği"ne ve "fetihten sonra Patrik Gennadios'la yaptığı akademik oturumdaki hoşgörülü yaklaşımının dinleyenlerde hayranlık uyandırdığı"na işaret eder ve "onun bu davranışlarının kimilerince Hristiyan eğilimli olduğuna yorumlansa da amacının, her dinden ulemayı 'kimine sof, kimine çuha ve kimine akçe verip' hoşnut etmek olduğu"nu belirtir. Sakaoğlu'nun ifadesiyle, Fâtih'in asıl amacı, "kavim ve din farkı gözetmeksizin sanatçıları, düşün ve bilim adamlarını İstanbul'a toplamak" olup bu sebeple "İslâm bilimleri için de medreseler yaptırtmıştı."⁵

Avnî Dîvânı'nda geçen pek çok beyitte, hünkârın İslâmiyet'ten bahisle onu nasıl özümseyip gerçek bir inanır olduğu, tasavvuf (tekke) düşünce, kültür ve inanışının onda nasıl derin izler bıraktığı görülmektedir. Şâir, her fırsatta İslâma dair birtakım kimse ve hususiyetlerden dem vurmaktadır:⁶

Mest çıkmış müje tığı-y-ile İslâm ehli / Hey meded komanuz ol kâfiri kim kan eyler (Dîvân, 16/4) "O (simsiyah) kâfir (göz, naz ve işve) sarhoşu olmuş hâlde, elinde kirpikten oklarla meydana çıkmış... Ey Müslümanlar; aman, aman, sakın onu bırakmayın! Yoksa çok kan dökülecek!

Göz; siyahlığı, zalimliği, kan dökücülüğü ve âşığın gönül ülkesini talan etmesi gibi sebeplerle kâfir olarak nitelendirilir. Bu kâfir göz, naz ve işve sarhoşu olmuş; kanlı kirpiklerden kılıcını da eline alarak meydana çıkmıştır."⁷

II. Fâtih'in dinsel konulardaki hoşgörüsü, İmparatorluğundaki gayrimüslimlere son derece anlayışlı olmayı beraberinde getirir:

İstanbul'un fethi öncesi ve sonrasında birlikte yaşadığı farklı dinlerden halkların şâirin düşünce ve sanat telakkisini geliştirdiği, onun, bu farklı kültürlerden edebî olarak da beslendiği görülmektedir. Babinger'in ifadesiyle "Mehmed'in dinsel açıdan hoşgörülü olduğu kesindir. İzak Sarfati'nin 1454'te Türkiye'den Orta Asya'daki Yahudilere yazdığı ve onlara Hilal'in altında yaşayan dindaşlarının durumunun ne kadar iyi olduğunu anlattığı mektubunda söylediklerinin bir kısmı bile doğrudur, Mehmed'in imparatorluğu gayrimüslimler (reaya), özellikle de Yahudiler için bir cennet olmalıydı. Sarfati, Türkiyede her şeyin olduğunu yazıyordu. Herkes incir ağaçlarının ve asmaların gölgesinde özgürce yaşayabiliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na göçe davet eden bu mektubu değerlendirirken, on beşinci yüzyılda Orta Avrupa'da yaşayan Yahudilerin durumunun ne kadar berbat olduğunu da göz ardı etmemeliyiz elbette. Sürekli zulüm görüyorlardı. Bu koşullar altında, kimsenin dini yüzünden zulüm görmediği Türkiye onlara gerçek bir cennet gibi gelmiş olsa gerek... Ama Hristiyan mahallelerinde de herkes 'istediği dini seçebiliyordu.'"⁸

Fâtih'in, işte bu yüksek hoşgörü anlayışı sayesinde ülkesinde yaşayan gayrimüslimlerin rahat yaşama olanağı bulmuş olması, Dîvân'ında geniş yer bulmaları ile kendini göstermiştir:

Mûsâ-yı müjen olursa cânuma kâtil / Kâfir olayın olur isem 'İsîye kâ'il (Dîvân, 47/1) "(Ey sevgili); senin kirpiklerinin Musası beni öldürse bile; eğer (yeniden dirilmek için) Hz. İsayaya razı olursam kâfir olayım!

Âşık, sevgilinin kirpiklerinin Mısır'da bir Kıptiyi yumrukla öldüren Musa Peygamber gibi, kendini öldürse bile, o bunu mutluluk kabul etmekte ve dirilmek istememektedir. Hatta İsa gibi, ölülerini diriltiren bir peygamber bile gelse, sevgilinin kirpiğinin darbesi ile öldüğü bu durumdan kurtulmamak için onu bile reddetmeye hazırdır."⁹

Babinger'e göre Fâtih'in ülkesinde "Tamamen dinsel özgürlük vardı. Kimse dini yüzünden büyük sorunlar yaşamıyordu... Mehmed'in döneminde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslimlere gerçekten son derece anlayışlı davranılmış olmasının nedeni, Mehmed'in dinsel konulardaki ılımlılığıdır büyük ölçüde."¹⁰

Ol şeh-i hüsn ü cemâle çün kul oldun 'Avniyâ / Sana olmuşdur müsellem mülk-i 'Osmân var ise (Dîvân, 67/6) "Ey Avnî; galiba, o güzellik ve cemal padişahına kul olduğun içindir ki Osmanlı ülkesi hükümdarlığı sana bağışlandı.

Avnî bu beyitteki 'şeh-i hüsn ü cemâl' ibaresi ile bütün güzelliklerin mutlak sahibi, mâliki ve hâkimi olan Yüce Allah'ı kast ederek büyük bir cihan imparatorunun İslâmî duyarlılığını ve büyük imanını gözler önüne sermektedir. Ona göre, Osmanlı ülkesi ve devleti hükümdarlığının kendisine bağışlanmış olmasının tek sebebi; onun, mutlak güzellik ve cemal sultanı olan Allah'a kayıtsız şartsız itaat edip gönül rızası ile kul olmasıdır."

Ey pîr-i deyr ehl-i harâbâtı mahrem it / Keşf eyle bâde sırrını terk it behânei (Dîvân, 69/2) "Ey kilise(ye benzeyen meyhaneye)nin yaşlı keşişi (durumundaki meyhaneci;) meyhaneye düşkünlerini kendine mahrem et de, bahaneleri bir kenara bırakıp şarabın sırrını onlara açıkla!

Avnî bu beyitte de yoğun şekilde tasavvufi mecazlar kullanmıştır."¹¹

Babingere göre, "Koşullar ve özellikle de gündelik hayatın monoton rutini, çarpıcı kişiliklerin ya da büyük âlimlerin yetişmesini engelliyordu. Bunun en açık örneği Fâtih'in himayesinde yetişen bilim adamlarıdır. Gerçi onun döneminde mutasavvıfların ampirik bilimlere karşı düşmanlığı henüz yoğun değildi ve medrese bilimleriyle savaş yok

⁵ Necdet Sakaoğlu (2005). *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık, s. 109.

⁶ Fâtih'teki derin hoşgörü ve çeşitli dinlere mensup olan halkı bir arada tutmak için gerekli olan uzak görüşlülük, yabancı bilim adamları tarafından anlaşılammış görülmektedir. Bunu Babinger'in "...yıllar geçtikçe farklı dinlere ilgi duymaya başlamış olabilir." (Babinger, Franz, *Fâtih Sultan Mehmed ve Zamanı*, İstanbul, 2003, Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık, s.352) cümlesinde de görebilmekteyiz.

⁷ Doğan, a.g.e., s. 187.

⁸ Franz Babinger (2003). *Fâtih Sultan Mehmed ve Zamanı*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık, s. 353.

⁹ Doğan, a.g.e., s. 359.

¹⁰ Babinger, a.g.e., s. 353.

¹¹ Doğan, a.g.e., 495-496.

etme eğilimini henüz kontrol altında tutuyorlardı. Bu sıra dışı durumun en önemli sebebi Fâtih'in tarikatları sevmemesidir. Onların kendi açık görüşlülüğüne düşman olduğundan şüpheleniyordu muhtemelen. Gene de, sultanın liberal fikirlerini ancak dostlarına açtığı, hükümdar olarak ise hem ilahiyatta hem de hukukta Ebu Hanife'nin (Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hâkim sünnî doktrinin kurucusuydu) dogmalarını desteklediği ve kamusal hayatta bunlardan sapılmasına hoşgörü göstermediği kesindir. Fâtih, Gazâlî'nin meşhur eseri Tehâfütü'l-Felâsife (Filozofların Tutarsızlığı) ile felsefenin kendisinin karşılaştırıldığı bir tür yarışma düzenleyerek, ilahiyatçılar ile filozoflar arasındaki, uzun zamandır küllenmiş olan karşıtlığı tekrar alevlendirmişti.¹² Hâlbuki, Babingerin bahsetmiş olduğu Fâtih'in tarikatleri sevmediği konusunun doğru olmadığına delâlet eden birçok beyite bizzat Dîvân'ında rastlanmaktadır.¹³

III. Şair padişahın duygu dünyası da son derece zengindir:

Fâtih, o derece zengin bir duygu dünyasına sahiptir ki Dîvân'da Frenk kâfiri sevgilinin gönlünü etmesi hâlinde, onun Hintli (gibi kapkara) benine İstanbul ile Galata'yı bağlayacağını söylüyor: *Eger ân gebr-i efrencî be-dest âred dil-i mâ-râ /Be-hâl-i Hindûyeş bahşem Sitanbûl u Kalâtâ-râ* (Dîvân, 78)

IV. Sevgili karşısında, kendisini, diğer bütün âşıklar gibi âciz hissetmektedir:

Dîvân'da, cihan padişâhı Fâtih, sevgili karşısında aczini dillendirmekte, bu yönüyle sıradan insanlardan pek de farklı olmadığını göstermektedir. Görülen odur ki aşk karşısında âşık, padişah bile olsa, acze düşmekte, ne yapacağını bilemez bir hâle gelmektedir. Âşık olunan sevgili (şairin anlatımıyla), Avnî Dîvânı'nda ya daha çok Hristiyanların yaşadığı bir semt olan Kalâtâ (Galata)da yaşayan bir güzel ya da kendi ikametinin de bulunduğu ve Müslüman tebanın yaşadığı yer olan İstanbulda bir Müslüman güzel olarak karşımıza çıkmaktadır:

Niçe tenhâ âstânın öpmeğe fırsat bulam / Kûyına 'azm eylesen sâyem bana hem-pâ düşer (Dîvân, 13/2) "(O sevgilinin) eşiğini tenhada öpmeye nasıl fırsat bulacağım ki; ne zaman mahallesine doğru yola çıksam, gölgem hemen ayağıma dolaşveriyor!"

'Avnîyâ kılma gümân kim sana râm ola nigâr / Sen Sitanbul şâhusun ol (da) Kalâtâ şâhudur (Dîvân, 14/5) "Ey Avnî! Gönül verdiğin o (Hristiyan) güzelinin sana râm olacağını asla umma! Çünkü sen, (nihayetinde) İstanbul'un şahısın; o ise (güzellik ülkesinin başkenti olan ve içinde, cennet gibi, hurilerin dolaştığı) Galata'nın padişahıdır.

Avnî Dîvânı'nda, estetik unsur olarak geçen iki yer adına tesadüf edilir. Bunun biri İstanbul; diğeri de Kalata (Galata)dır. İstanbul, aynı zamanda kudretli bir sultan olan şairin ikamet ettiği ve sarayının da içinde bulunduğu asıl şehirdir. Galata ise gayr-i Müslimlerin yaşadığı ve Müslüman unsurun pek fazla uğramadığı semtin adıdır. Galata'da daha çok Hristiyanlar yaşadığı için buraya "Frenğistan" da denilmekteydi. Avnî'ye göre içerisinde dolaşan huri gibi güzellerle, Galata'yı görenler, Firdevs cennetine gönül vermez olurlar. Orada nazlı nazlı salınan seroi boylu sevgiliyi görenler de (cennette biten) seroi ağacını hatırlarına bile getirmezler. Şair yukarıdaki beyitte sevgilinin padişah olduğu Galata ile kendisinin padişah olduğu İstanbul'u mukayese etmekte; tabii olarak Galata'yı üstün görerek, oranın padişahı sevgilinin, Galata'dan daha aşağı bulunan İstanbul'un padişahı olan kendisine baş eğemeyeceğini düşünmektedir.¹⁴

Dür dişün fikri gözüm yaşını ummân eyler / Lâ'l-i nâbun hevesi yüregümi kan eyler (Dîvân, 16/1) "(Ey sevgili)! İnci dişlerinin hasreti, gözlerimin yaşını umman hâline getirir. Saf yakuta benzeyen (kırmızı) dudağının hevesi de yüreğimi kan eyler.)

'Avnîyâ zâl-i zemânun mekrine aldanma kim / Kim zenânun cevrini çekmek gelür merdâna güç (Dîvân, 6/5) "Ey Avnî! Şu dünya kocakarısının hilelerine sakın aldanma! Zira kadın eziyeti çekmek erkeklere çok zor gelir."

Ağlamakla dürr-i vasla tâlib oldum tan degül / Eylese gavvâs olanlar bahr-i ummândan ümîd (Dîvân, 9/2) "Ben ağlaya ağlaya sevgili ile buluşma incisine talip olmuştum. Dalgıç olanların engin denizlerden ümit beklemelelerinde şaşılacak ne var?"

Sabâ ikd-i ser-i zülfünü hall itmekde âcizdür / Belî her kişiye âsân degüldür hall-i müşkiller (Dîvân, 11/3) "Saba yeli zülfünün ucundaki düğümleri çözmekte acze düşmüştür. Tabii ya! Müşkilleri (zor meseleleri) çözmek, öyle her kişinin harcı mıdır?"

Dil hânesine kılma hayâlün şehi nüzul / Yüzüm bisâtî ayağına zer-nigârdur (Dîvân, 12/2) "Senin hayâlinin padişahı gönlümün sarayına konuk olsa, (sararmış) yüzüm, altın nakışlarla işlenmiş bir döşek gibi, (onun) ayağının altına serilmeye hazırdır."

'Âşıkâ dünyâ vü cân terk eylemek âsân olur / Lîk cânân terkini itmek gelüpdür cânâ güç (Dîvân, 6/3) "Aslında, âşıklar için dünyayı ve canı terk etmek kolaydır, ama insana sevgiliden vazgeçmek zor geliyor."

V. Dünya nimetlerine ve insanlara bağlanmaktansa tekke ve müdavimlerine ulaşmaya çalışmalı:

¹² Babinger, a.g.e., s. 404-405.

¹³ Ayr. bilgi için bk. Dîvân, 34/1; 34/3; 34/4; 35/1; 49/1: 53/1

¹⁴ Doğan, a.g.e., 173-174.

Fâtih'in insana bakışını anlatan güzel beyitlerden birinde, şairimiz, 'mevki, makam, servet, vs. sahibi ya da sıradan biri olsun, devrin insanlarına ehemmiyet vermemek ve tekke ile tekke müdavimlerine ulaşmaya bakmak gerektiğini söylemektedir: *O mülke vü anun ehline iriş ey 'Avnî / Bu devr ehline bakma eger şerîf ü vazî' (Dîvân, 34/5)*

VI. Dünya halkından kimseye güvenmemek gerekliliği düşüncesinden hareketle düşmanlarına karşı daima hazırlıklı olması:

Sultanın, belki de kendi yaşam deneyimlerinden yola çıkarak bu dünya halkından kimseye güvenmemek gerekliliğine ilişkin şu beyiti, belki de cihan padişahı olmasının bir diğer anahtarıdır. Çünkü bu düşünce, düşmanlarına karşı daima hazırlıklı olmayı da beraberinde getirir: *Bu ebnâ-yi zamandan kime disen döst cânısun / Yakîn bilgil ki kendü cânuna hâzırladun düşmen (Dîvân, 56/6)* "Bu dünya halkından her kimi 'Ey benim dostum!' diyerek (bağırına basarsan), kesin olarak bil ki öz canın için bir düşman kazanmış olursun."

VII. Fâtih (Avnî) e göre gerçek inanan, kanaat sahibi olandır:

Avnî, herşeyin gerçek sahibinin Allah olduğu bilincinde olana dünyaları verseler bile, onun, tokgözlülükle bunu reddedeceği, gerçek inananın da işte bu kanaat sahibi olduğu inancındadır: *Ehl-i (dehre) 'âlemün ma'mûresin / arz itseler / Ehl-i fakrun hissesine mülk-i istignâ düşer (Dîvân, 13/6)* "İnsanoğluna şu dünya denen bayındır şehri(n tamamını) verseler, fakr ehlinin hissesine o şehirde istiğna (tok gözlülük, kanaatkârlık) evi düşer."

VIII. Fâtih'in zaman ve zamaneye bakışı:

Fâtih, zamanın ve olayların değişkenliğine dikkat çekmektedir. Sultan'a göre, insan, birkaç günlük dünya hayatına kanmamalı ve bunun için gerekenleri yapmalı yani Tanrı'ya yakarma mahalli olan tekkeye veyahut Tanrı aşkıyla dolu kimselere yönelmelidir:

Bu dârü'l-hâdise içre niçe gün durmağ olursa / Hemân yeğdür ki 'Avni idesün meyhâne(yi) me'men (Dîvân, 56/9) "Ey Avnî; zamanın değişen olaylarının, insanın başına ne getireceğinin bilinmediği bu dünya hayatında kaç gün duracaksan, kendine meyhaneden başka sakın sığınak arama!"¹⁵

IX. Şâir ve âlimlere verdiği değer:

Babinger, "Fâtih boş zamanlarını şairler ve âlimlerle geçirmeyi severdi. Onları tartışmaya teşvik ederdi. Bu tartışmalar genellikle günlerce sürer, sultan dinlemekten hiç bıkmazdı." açıklamasını yapar ve bu tartışmalardan birinin altı gün sürdüğü bilgisine yer verir.¹⁶ Bu bilgiler, bizleri, ruhî ve fikrî bakımdan zenginleşme de böyle olsa gerek diye düşündürmektedir.

X. Fâtih, karşısına çıkan engeller karşısında ümitsizleşe kapılmaz, zirâ, şâire göre bu duygu, insana yaraşmaz:

Eski Türk Edebiyatında sevgiliye kavuşma yolundaki engellerden biri de rakib olup bu durum, Avnî Dîvânı'nda da karşımıza çıkar. Şâir, bunu, sevgilinin bir eziyeti olarak görse de ümidini kesmemekte, aksi bir durumun da insana yakışmayacağını ifade etmektedir. Fâtih'i cihan padişahı yapan özelliklerden biri de bu olsa gerektir. Çünkü O'nda ümitsizliğe yer yoktur:

Gözlerüme cevr kâsd itse rakibi gösterür / Zulm mu'tâdi degüldür pes gelür insânü güç (Dîvân, 6/4) "(O sevgili) bana eziyet etmek istese, gözlerimin önüne rakibi çıkartır. İnsan zulüm görmekten hoşlanmadığı için, doğrusu, bu (yaptığı) zor geliyor."

Kesmezem ağıyâr cevri ile cânândan ümîd / Kim kesilmez haof-ı şeytân ile îmândan ümîd (Dîvân, 9/1) "Rakîbin eziyeti yüzünden sevgilimden ümit kesecek değilim. Çünkü şeytandan korkarak imandan sıklıkla sıyrılmak insana yakışmaz."

Dîvân şiirinde rakip, birçok olumsuz sıfatları yanında, şeytana da benzetilir. Beyitte, âşık ve sevgilinin bir araya gelmesine engel olan rakip siyah yüzü, kötü niyetleri, eziyeti, zulmü ile şeytanı ve küfrü temsil ederken; sevgili de beyaz ve güzel yüzü (Mushaf), temiz kalbi ve vuslat umudunu başışladığı için imanı temsil etmektedir."

XI. Fâtih'e göre dünya fânidir, bu sebeple de çekişme ve kavgaya gerek yoktur:

Fâtih Dîvânı'nda şâir, dünyanın fânî olduğuna dikkat çeker. İşte bu sebeple de dünya malı için çekişme ve kavganın bir anlamı yoktur:

Çün ecel sulh itdürür âhir nizâ'ı kaldırır / Pes nedür dünyâ için bu kuru gavgâdan murâd (Dîvân, 8/4) "Mâdem ki ecel, sonunda herkesi birbiri ile barıştırır, çekişmeyi sona erdirir; o halde dünya için bu kuru kavgaya sebep ne?"

Gül-i dünyâda yokdur bûy-i rahat / Hemân 'Avnî irişür derd-i serler (Dîvân, 15/7) "Ey Avnî! Dünya dediğin şu güllün kokusunda (hiç) rahatlık ve huzur yoktur. (Onu bir nefesçik koklayanlara) hemencecik baş ağrıları yetiştirir."

¹⁵ Doğan, a.g.e., s. 419.

¹⁶ Babinger, a.g.e., s. 409.

Fâtih Sultan Mehmed'in şiirlerinde hem tasavvufi hem de dünyevi unsurların bir arada olması, onun var oluşu (dünya ve âhiret) bir bütün olarak gördüğüne işaret eder. Bu durum, esasen, Fâtih Sultan Mehmed'in kendisi de dahil olmak üzere, tüm insanları Yaradanın birliğini yansıtan birer parça olarak gördüğünün de ifadesi olsa gerektir.

Yaşamı boyunca yaptıkları ise Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (S.a.v.)'in "Hiç ölmeyecekmiş dünyada çalış, her an ölecekmiş gibi âhiret için çalış." Hadis-i Şerifini gerçekleştirme olarak da yorumlanabilecek mücadelesini gösterir. Divân sahibi olması ise öldükten sonra anılmaya, kendisinden izler bırakmaya yani ölümsüz olmaya istek duymaya bir işaret değil midir?

Şu beyitte, şair, dünyanın geçiciliğini ne de güzel ifade etmiştir:

"Şol câm ki nûş eylemişem bezm-i gamunda / Bir sâde habâbıdur anun künbed-i hadrâ" (Doğan, 2004:1/4)

"Ben senin (ayrılığının) gam meclisinde öyle bir şarap içtim ki, şu gökkubbe o şarabın üzerinde oluşmuş (küçük) bir hava kabarcığı gibi (değersiz) kalır.

Şair, sevgili olarak tanımladığı Hz. Muhammed'den ayrı yaşanan dünya hayatını bir gam meclisine; ona karşı duyduğu aşk ve arzuyu şaraba benzetme ve dünya hayatına ait lezzetlerin bu aşk ve arzu yanında hava kabarcığı kadar değersiz, gelip geçici olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷

Beyitin şerhinden de anlaşıldığı gibi, Fâtih Sultan Mehmed, dünya nimetlerinin hakikat karşısında boş olduğunun farkındadır, tüm insanları da eşit görür. Bu durum, onun her insana değer verdiğini ve hümanist bir yaklaşıma sahip olduğunu gösterir. Fâtih Sultan Mehmed, Arapça, Farsça ve Latin dilleri gibi pek çok dili öğrenerek o dillerde yazılan kitapları da kapsayan binlerce kitaptan oluşan bir kütüphaneye sahipti. İnsanları eşit olarak görüyordu; bu yüzden ki şehrin ticaret merkezi olan Galata'dan kaçan Rumların ve Cenevizlilerin dönmesini sağlayarak Rum Patrikhanesi'nin yeniden açılmasına izin vermiş; ayrıca bir Yahudi hahambaşılığı ile bir Ermeni Patrikhanesi kurdurmuş; İstanbul'u farklı dinlerden insanların bir arada yaşadığı, ticaret ve kültür merkezi bir başkent yapmayı amaçlamıştı. Bu durum da onun insana sevgi ve saygısını, hoşgörüsünü kanıtlayıp bu anlamda çağdaş bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. İstanbul'da farklı kültürlerin bir bütün olarak yaşamasına izin vermesi, onun, beyitlerindeki birlik felsefesini tamamlar niteliktedir.

SONUÇ

Fâtih Sultan Mehmed (Avnî), bugün "kendini gerçekleştirme" olarak bilimsel literatüre sokulan terimin esasını çağlar öncesinde var etmiştir. Bu yüzden hem Batı hem Doğu ilmini öğrenmeye ve öğretecek imkânlar oluşturmaya çalışmıştır. Bunun bir göstergesi de kurduğu Sahn-ı Seman Medreseleridir. Burada naklî ve aklî bilimlerde öğrenci yetiştirilmesini sağlamış, hem Osmanlı'ya hem de insanlığa hizmet etmiştir.

Yukarıda yer bulan beyitlerinden yola çıkarak onun, estetik duyarlılığa ve zengin kültür birikimine sahip olduğu söylenebilir. İnsana karşı derin hoşgörü sahibi olması da ondaki büyüklüğün bir başka göstergesidir.

KAYNAKÇA

Babinger, Franz (2003). *Fâtih Sultan Mehmed ve Zamanı*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık.

Başar, Fehametin (2014). Fâtih'in Ahidnamesi: İnsan Hakları Savunmasına Tarihten Anlamlı Örnek, Artı 90'dan akt. www. Akademik Perspektif, 6 Mayıs.

Fâtih Divânı ve Şerhi Divân of Sultan Mehmed II with Commentary (2014). (Haz. Muhammet Nur Doğan, İngilizce Çev. Michael D. Sheridan), İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

İnalçık, Halil (1993). "Mehmed II", *İslâm Ansiklopedisi*, 7, İstanbul: MEB Devlet Kitapları, s. 506-535.

İnalçık, Halil (2003). "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, s. 395-407.

Sakaoglu, Necdet (2005). *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık.

¹⁷ Doğan, a.g.e., s. 90: 1/4.